

ИЗВЕШТАЈИ ОПСЕРВАТОРИЈЕ И ЊЕНИХ МЕТЕОРОЛОШКИХ СТАЦИЈА ОД МИЛАНА НЕДЕЉКОВИЋА – ЊЕНОГ ОСНИВАЧА И ПРВОГ УПРАВНИКА

ВЕСЕЛКА ТРАЈКОВСКА

Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11160 Београд-74, Југославија

E-mail: vtrajkowska@aob.bg.ac.yu

Резиме. У периоду 1898-1925, Милан Недељковић (1857-1950) – оснивач и први директор Београдске опсерваторије – објавио је своје извештаје о раду ове установе и њених метеоролошких стација. Ови извештаји представљају драгоцен материјал о историјату Опсерваторије, о пионирском посматрачком раду, о почетцима професионалног бављења астрономијом и метеорологијом у Србији, а садрже и мемоарске елементе и његова размишљања о различитим догађајима оног времена.

1. Увод

Једна од најзначајнијих личности за допринос професионалном бављењу астрономијом и метеорологијом последњих деценија XIX и почетком XX века у Србији је свакако Милан Недељковић (1857 – 1950). Био је професор астрономије и метеорологије на Великој школи и на Универзитету у Београду. Захваљујући његовом великом труду и ентузијазму, љубави према астрономији и метеорологији, 26.3.1887. године (по старом календару), актом Министарства просвете и црквених дела, основана је прва Опсерваторија у Србији. У прво време, она је била провизорна¹ и намењена за астрономска, метеоролошка и земномагнетска посматрања и истраживања. Истим актом је било назначено да Опсерваторија буде „под управом и руковођењем г. Милана Недељковића, професора Велике школе” (Јанковић, 1989). На овој функцији Недељковић је остао све до свог пензионисања 30. јануара 1924. године, изузев у релативно кратком периоду од 5. јула 1899. до 31. октобра 1900. године (због политичких разлога у вези са Ивањањским атентатом на Краља Милана), када је ову дужност преузео Ђорђе Станојевић (1858-1921), професор Велике школе.

Убрзо после оснивања Опсерваторије почиње да објављује месечне извештаје о метеоролошким посматрањима провизорне опсерваторије у

¹ Опсерваторија је под именом *Провизорне Опсерваторије* радила од 1. маја 1887. до 1. маја 1891. године, када је саграђена зграда *сталне Опсерваторије* на Врачару.

Просветним гласницима (Службени лист Краљ.-срп. Министарства просвете и црквених послова, Издање и штампа Краљевско-српске државне штампарије, Београд), а касније објављује Дневне билтене Опсерваторије Велике Школе у „Дневном листу”. Радећи на пословима управника Опсерваторије, објавио је – поред радова из области астрономије и метеорологије – и Извештаје Опсерваторије и метеоролошких стација, који представљају драгоцен материјал о историјату ове установе, о пионирском посматрачком раду у Србији, а садрже и његова размишљања о различитим догађајима и имају и мемоарске елементе (Trajkovska, Dimitrijević, 1999, 2000).

2. Извештаји Опсерваторије и њених метеоролошких стација од Милана Недељковића

Као управник Београдске Опсерваторије, Милан Недељковић је – у периоду 1898-1925 – написао и објавио следеће Извештаје Опсерваторије и њених метеоролошких стација:

1. Опсерваторија Велике школе и њене метеоролошке стације. Од Милана Недељковића. – Београд. Штампарија Петра К. Танасковића. 1898. Стр. 37. 8°.

2. Извештај Опсерваторије Велике школе и њених метеоролошких стација 1899 – 1903. Од Милана Недељковића. – Београд. [Издање Опсерваторије]. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије. 1904. Стр. XVI+223. V. 8°.

Јединствен додатак: Ђ.[орђе] М. Станојевић: Писмо уредништву (219–223 стр.).

3. Извештај Опсерваторије Велике школе и метеоролошких стација 1904. Од Милана Недељковића. – Београд. [Опсерваторија]. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1905. Стр. [3] + 46. V. 8°.

4. Извештај Опсерваторије Велике школе и метеоролошких стација 1905. – 1906. Од Милана Недељковића. – Београд. [Издање Опсерваторије]. Штампано у Новој штампарији Давидовић. 1907. Стр. 45. + [1]. V. 8°.

5. Опсерваторија и пољопривреда. I. Извештаји Опсерваторије 1905. – 1907. II. Метеорологија и пољопривреда од проф. Милана Недељковића. – Београд. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије. 1907–1908. Стр. [3] + 45 + [1] + 40 + [1] + 98 + [2]. V. 8°.

У ову једну књигу здружене су три посебне издате књиге.

6. Извештај Опсерваторије и метеоролошких стација 1907. Од Милана Недељковића. – У Београду. [Издање Опсерваторије]. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије. 1908. Стр. 40 + [1]. V. 8°.

7. Извештај Опсерваторије и метеоролошких стација 1908. – 1909. Од Милана Недељковића. – У Београду. [Издање Опсерваторије]. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије. 1909. Стр. [3] + 52. V. 8°.

8. Спроводно писмо уз Извештај Опсерваторије 1908. – 1909. Од Милана

Недељковића. – Београд. Опсерваторија. Нова штампарија „Давидовић”. 1909. Стр. 14. 8°.

9. Exposé sur l’observatoire central de Belgrade par Milan Nedeljkoitch. – Belgrade. Observation. Imprimerie Royale. 1909. Str. 15. 4°.

10. Извештај Опсерваторије и метеоролошких стација 1910. Од Милана Недељковића. – Београд. [Издање Опсерваторије]. Штампарија „Меркур”. 1910. Стр. 16 V. 8°.

11. Извештај Опсерваторије и метеоролошких стација 1911. – 1912. Од Милана Недељковића. – Београд. [Издање Опсерваторије]. Штампарија „Меркур”. 1914. Стр. 46 V. 8°.

12. Извештај Опсерваторије за године 1919. – 1920. – 1921. – 1922. и 1923. Од Милана Недељковића. – [Београд. Издање Опсерваторије]. <Штампано у Београдској Опсерваторији>. [1924]. Стр. [59]. 4°.

Нумерисани табаци од 1 – 15.

13. <Проф. Милан Недељковић>. Извештај Опсерваторије за 1924. Мој извештај Опсерваторије за 1919. – 1920. – 1921. – 1922. – 1923. допуњујем овим Извештајем за 1924. – [Београд. 1925]. Стр. [24]. 8°.

Наслов изнад текста.

14. Додатак Извештаја Опсерваторије за 1924. од проф. Милана Недељковића. – [Београд. 1925]. Стр. 21. V. 8°.

Наслов изнад текста.

У Извештајима је дат преглед догађаја или како сам аутор каже „преглед главних момената у историји Опсерваторије” везаних за њену активност. У њима Недељковић је унео велики број прилога и део своје кореспонденције, што доприноси потпунијем схватању тадашњих прилика и рада Опсерваторије.

Од самог оснивања Опсерваторије, Недељковић је поставио њене основне задатке:

- да буде мала астрономска опсерваторија за примењену, прецизну астрономију;
- да буде велика метеоролошка опсерваторија за посведневна и специјална метеоролошка посматрања и испитивања;
- да буде централа за све метеоролошке стације у Србији;
- да буде мала земномагнетска опсерваторија, са задатком да изврши и земномагнетски премер Србије;
- да прати земљотресне прилике помоћу сеизмографа.

Дакле, оваква „еминентно практична, привредна опсерваторија” је била организована као *Астрономска, Метеоролошка, Геодинамичка и Земномагнетска*, остављајући за „срећнија времена остварења оних стручних великих задатака – астрофизичких и т. д. – једном њеном одељењу на Авали” (о чему је преговарано средином деведесетих година XIX века, прим. аутора). Ово се може сматрати као прво званично иницирање радова на отварању астрофизичког одељења Београдске опсерваторије.

Како се види из Извештаја, Милан Недељковић је уложио велики труд и време оснивању и раду Опсерваторије и организовању мреже њених метеоролошких станица широм Србије.

Вођен идеалом „службене дужности”, залажући се за науку – за Опсерваторију и њене инструменте – Недељковић је и кроз своје Извештаје упућивао апел надлежнима за помоћ и подршку ове значајне установе, износећи пред „светом” њене успехе и неуспехе.

По публиковању првог Извештаја Опсерваторије Велике школе и њених метеоролошких станица – који аутор М. Недељковић назива „неслужбени” и „полуслужбени” – „Просветни Гласник” за 1899. годину (стр. 56), у рубрици „Нове књиге и листови”, донео је следећи коментар:

„Ово је доста исцрпан извештај о постанку и напредку Опсерваторије Велике Школе, у коме се износи: који су и какви задаци ове установе, како и колико су и како до сада ти задаци извршавани и шта би ваљало још урадити, па да опсерваторија буде и остане увек одлична научна установа, вршећи све њене задатке и зарад наших потреба у земљи и зарад науке у опште”.

У тадашњим приликама у Србији, када је требало успоставити рад једне научне установе и колико толико резултате рада подићи према стандардима савремене европске науке, за такве циљеве је требала велика ангажованост, борба и спремност на самопожртвован рад. У „Претходној речи” Извештаја (2) (Сл. 1.),

Милан Недељковић – говорећи о интересима науке – истиче да „дужности увек морају бити на првом месту пре свију других рачуна”. Преузимајући дужност оснивања и успостављања рада Опсерваторије и набавку потребне опреме и инструмената, Милан Недељковић је успео – и поред многобројних тешкоћа – да је савесно изврши.

Поред научног рада Опсерваторије и њеног тадашњег Управника, који се одвијао најчешће уз материјалне и персоналне тешкоће, у Извештајима су дотакнуте и остале његове активности: просветна и издавачка делатност², као и вођење полемике путем штампе. У Недељковићевим радовима (као и у његовим Извештајима) се често истиче да је Београдска опсерваторија део Катедре за астрономију и метеорологију Велике школе, те да је њен задатак да буде „учионица”, „радионица”, „вежбаоница” и „лабораторија” студената астрономије.

У току Првог светског рата део опсерваторијских инструмената и опреме је уништен, а један део однет приликом напуштања Београда од стране Аустријске војске.

У Извештају (12) Недељковић је писао: „Вративши се у Београд 11./24. фебр. 1919., ја сам се нашао пред задатком: да изнова отпочнем тешки посао подизања Опсерваторије и њених метеоролошких станица – који ми је пре

² Недељковић је само до краја јуна 1897. године урадио 35 своја дела и понудио за штампу Министру просвете и црквених послова, али „услед неповољних прилика” већи број од њих није био штампан

ИЗВЕШТАЈ

ОПСЕРВАТОРИЈЕ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ

И

ЊЕНИХ МЕТЕОРОЛОШКИХ СТАЦИЈА

1899—1903

ОД
ПРОФ. МИЛАНА НЕДЕЉКОВИЋА
ДИРЕКТОРА ОПСЕРВАТОРИЈЕ

ASTRONOMSKA OPSERVATORIJA
BIBLIOTEKA
L. Br. 1928 2-11

БЕОГРАД

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПARIЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1904

Слика 1. Насловна страна Недељковићевог Извештаја Опсерваторије Велике Школе и њених метеоролошких стација за период 1899-1903.

рата, непотпомаган од позваних и надлежних буди речено, готово све време заузимао, великих ми тешкоћа и брига непрекидно задавао...”

Кроз послератне Извештаје преовлађује преписка са надлежним министарствима и установама, и, благодарећи његовим великим заузимањем, он је, на име ратне оштете од Немачке прибавио за Опсерваторију велики број астрономских инструмената (Ђокић, 1989) и тако створио услове за рад Астрономске опсерваторије као одвојене установе. Даље, његови напори су били усмерени на иницирање нове локације за самосталну Астрономску опсерваторију, о чему је – и после свог пензионисања – упутио писмо Господину Министру просвете и црквених послова.

Из кореспонденције дате у Извештајима, могу се видети многобројна признања о раду Опсерваторије и њеног првог управника Милана Недељковића од стране компетентних и значајних личности и установа из света.

3. Закључак

Извештаји Опсерваторије и њених метеоролошких стација од Милана Недељковића, који представљају хронолошки приказ активности Опсерваторије, али и самог аутора, пружају значајан материјал о историјату ове установе, о њеном оснивању и раду.

Иако је у њима унето и нешто лично из живота и рада самог аутора, они одсликавају научне догађаје значајне за почетке професионалног бављења астрономијом и метеорологијом у Србији последњих деценија XIX и почетком XX века.

Референце

- Djokić, M.: 1989, *Publ. Astron. Obs. Belgrade*, **36**, 143.
 Janković, N.: 1989, *Publ. Astron. Obs. Belgrade*, **36**, 10.
 Просветни Гласник: 1899, службени лист Министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије, Државна штампарија, Београд, 56.
 Trajkovska, V., Dimitrijević, S.M.: 1999, *Publ. Astron. Obs. Belgrade*, **65**, 197.
 Trajkovska, V., Dimitrijević, S.M.: 2000, *Serb. Astron. J.* **162**, 135.

REPORTS OF OBSERVATORY AND ITS METEOROLOGICAL
STATIONS BY MILAN NEDELJKOVIĆ THE FOUNDER AND
FIRST DIRECTOR

VESELKA TRAJKOVSKA

Astronomical Observatory, Volgina 7, 11160 Belgrade-74, Yugoslavia

Abstract. Milan Nedeljković (1857–1950), the founder and the first director of Belgrade Observatory, published his annual reports of its activities in the period 1898–1925. These reports are very important presenting precious material on Observatory's history, on the pioneering observational activity and professional cultivation of astronomy and meteorology in Serbia. They also contain his reflexions on various events, along with some memoirist elements.